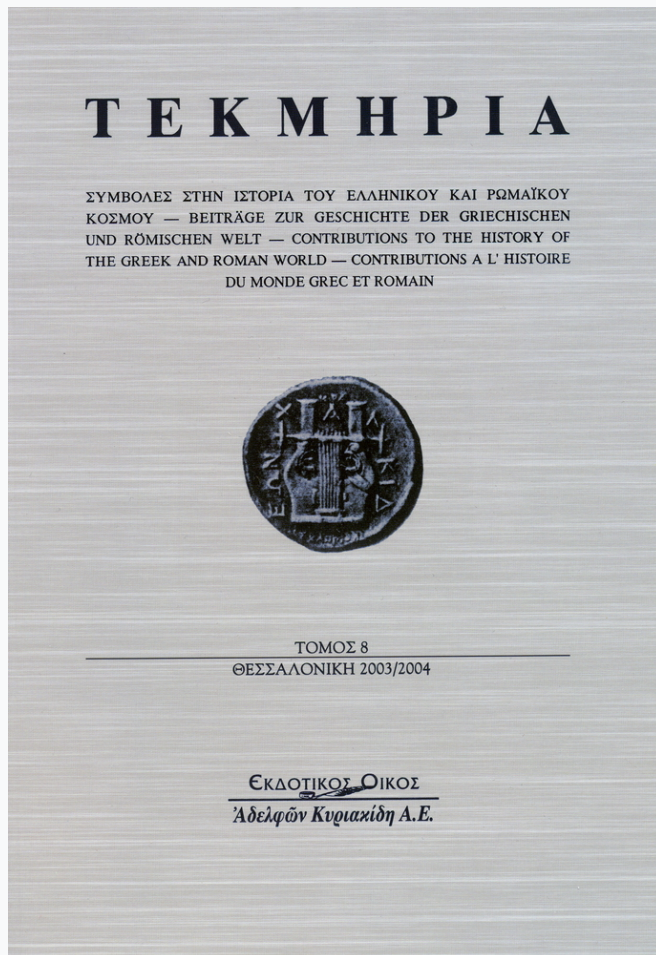

Τεκμήρια

Τόμ. 8 (2003)

Έπιγραφική μαρτυρία τοῦ πατριάρχη
Ἱεροσολύμων Ἰουβεναλίου

Γ. ΒΕΛΕΝΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.194](https://doi.org/10.12681/tekmeria.194)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΛΕΝΗΣ Γ. . (2003). Έπιγραφική μαρτυρία τοῦ πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἰουβεναλίου. *Τεκμήρια*, 8, 103–115.
<https://doi.org/10.12681/tekmeria.194>

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΕΛΕΝΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΙΟΥΒΕΝΑΛΙΟΥ

Ἐνατολικά τῆς δημοσίας ὁδοῦ πού ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ πρὸς τὴ Βηθλεὲμ ἀποκαλύφθηκε μεγάλης κλίμακας παλαιοχριστιανικὸ ὀκτάγωνο, μὲ προσκτίσματα πρὸς τὰ δυτικά, τὸ ὁποῖο ἀποδόθηκε στὸ γνωστὸ ἀπὸ τὶς πηγὲς «Κάθισμα» τῆς Παναγίας¹. Ἀπὸ τὰ προσκτίσματα σώθηκαν ὀρισμένα μόνον διαμερίσματα, ἀταύτιστα πρὸς τὸ παρὸν, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς φαρδιάς πτέρυγας πού κατελάμβανε τὴ νότια πλευρὰ τῆς πρόσθιας ἐνότητας τοῦ ὄλου συγκροτήματος. Ἡ ἀπέναντι καὶ ἡ δυτικὴ πτέρυγα, καθὼς καὶ ἡ βορειοδυτικὴ γωνία τοῦ περικεντροῦ ναοῦ καταστράφηκαν κατὰ τὴ διάρκειά τῶν ἐργασιῶν πού ἀποσκοποῦσαν στὴ διεύρυνση τοῦ παραπλευροῦ ὁδοστρώματος².

Οἱ ἀνασκαφικὲς ἐρευνες, πού ἀκολούθησαν μετὰ τὴν καταστροφὴ, ἔφεραν στὸ φῶς μιὰ ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή, τὴ μόνη, ἐξ ὧν γνωρίζω, στὸ συγκεκριμένον παλαιοχριστιανικὸ σύνολο. Βρίσκεται στὸ ἀκραῖο σωζόμενον τμῆμα τῆς νότιας πτέρυγας, πολὺ κοντὰ στὸ δρόμο, καὶ κοσμεῖ τὸ λευκὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο ἑνὸς μεγάλου ὀρθογώνιου χώρου, τοῦ μεγαλύτερου ἀπὸ ὄλους ἐκείνους πού ἀνασκάφηκαν στὴ νότια ζώνη τῶν προσκτισμάτων³. Τὸ πλάτος του εἶναι σχεδὸν ἴδιο μὲ τὸ φάρδος τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦ ὀκταγώνου, ἐνῶ ἡ κατὰ μῆκος διάστασή του ἦταν πολὺ μεγαλύτερη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὶς τρεῖς παραστάδες τοῦ νότιου τοίχου, οἱ ὁποῖες ὄριζαν τρία τουλάχιστον ἀνισομεγέθη διάχωρα τῆς τάξης τῶν τριῶν μὲ τρισήμισον μέτρων. Τὸ συνολικὸ ἔμβαδὸν αὐτοῦ τοῦ διαμερίσματος θὰ πρέπει νὰ ξεπερνοῦσε τὰ 60 τ.μ. καὶ

1. G. Lavas, «The Kathisma of the Holy Virgin: A major New Shrine», *Δελτίον Ἑυρωπαϊκοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μνημείων (EKBM)* 2 (2001) 60-103, μὲ παρεμβαλλόμενο κείμενο τῶν R. Avner καὶ I. Giakoumaki στίς σελ. 81-90 (στὸ ἐξῆς: Lavas, «Kathisma»)

2. Ὁ.π., σ. 60-64, εἰκ. 2-5. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ δρόμου ἀποκαλύφθηκαν ἐλάχιστα οἰκοδομικὰ λείψανα, ἐνδέχεται ὁμως νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, κυρίως στὸ βορειοδυτικὸ τμῆμα, μετὰ τὸ ὁδόστρωμα.

3. Ὁ.π., σ. 60-64, εἰκ. 3 (L 292. Ἡ θέση τῆς ἐπιγραφῆς σημειώνεται μὲ μικρὸ διαγραμμισμένον κύκλο).

έπομένως πρόκειται για έναν επίσημο χώρο, ιδιαίτερα σημαντικό για τὸ ὄλο συγκρότημα, ἴσως τὸν πλέον ἀξιόλογο μετὰ τὸ ὀκτάγωνο. Ἐξάλλου, καὶ ἡ παρουσία τῆς ἐπιγραφῆς, ὅπως καὶ τὸ περιεχόμενό της, ὀδηγοῦν σὲ ἀνάλογες ἐκτιμήσεις.

Ἐάν πράγματι ὁ ἀνεσκαμμένος χώρος ἀνήκει σὲ ἓνα ἐκτεταμένο σύνολο μοναστηριακοῦ χαρακτήρα, ὅπως ἔχει ἤδη χαρακτηριστεῖ⁴, μὲ προσκυνηματικὸ τὸν περίκεντρο ναό, τότε, τὸ μεγάλο διαμέρισμα μὲ τὴν ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ ἓναν ἐπίσημο χώρο ὑποδοχῆς τῶν προσκυνητῶν ἢ τὴν τράπεζα τῆς ὀλιγάριθμης μοναστικῆς κοινότητας, ἓνα φαροῦ καὶ ἐπιμήκη χώρο ποῦ ἐξυπηρετοῦσε κυρίως τοὺς ἐπισκέπτες. Ὑπενθυμίζεται ὅτι στὴν περιοχὴ τῶν Ἁγίων Τόπων ὑπῆρχαν οἱ «Σπουδαῖοι» μοναχοί, καθὼς καὶ ἄλλα «λειτουργικὰ τάγματα», δηλαδὴ μοναχοί ποῦ ἦταν ἐπιφορτισμένοι μὲ τὴ φροντίδα τῶν λατρευτικῶν καὶ λειτουργικῶν ἀναγκῶν μέσα στὰ προσκυνήματα⁵.

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἐντάσσεται μέσα σὲ κύκλο, ὁ ὁποῖος ὀριοθετεῖται μὲ λεπτὴ καστανέρυθη ταινία, διακοσμημένη μὲ ἰσοσκελεῖς γωνίες μαύρου χρώματος, σὲ κανονικὲς ἀποστάσεις μεταξύ τους, ποῦ τρέχουν ἀριστερόστροφα καὶ φέρουν στὸ ἐσωτερικὸ τους μιὰ ὑπόλευκη ψηφίδα (**Εἰκ. 1**)⁶. Ἡ

4. Lavas, «Kathisma», 69.

5. Γιά τὸ θέμα τῶν μοναχῶν ποῦ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων, ὡς λειτουργικὰ τάγματα, βλ. τὸ λήμμα τοῦ Ἱ. Ζηζιούλα γιά τὰ Ἱεροσόλυμα στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἱθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 6, στ. 830-844, καὶ εἰδικότερα στὴν στ. 831, ὅπου γίνεται λόγος γιά τοὺς «σπουδαίους μοναχοὺς» τῶν Ἁγίων Τόπων. Γιά τοὺς «Σπουδαίους» βλ. S. Petridès, «Le monastère de Spoudaei à Jérusalem et les Spoudaei de Constantinople», *Echos d' Orient* 4 (1901) 255. Εἰδικότερα γιά τοὺς Ἁγίους Τόπους βλ. Κ. Μηλιαρᾶς, «Περὶ τῶν "Σπουδαίων" μοναχῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἱεροσολύμων», *Νέα Σιών* 16 (1921) 697 κέ. Τὸ τάγμα τῶν Σπουδαίων συνδέεται, κυρίως, μὲ τὸ ναὸ τῆς Ἀναστάσεως. Ὡστόσο, ἀπὸ τὸν Βίο τοῦ Ἁγίου Θεοδοσίου προκύπτει ἡ παρουσία τους καὶ στὸ προσκύνημα τοῦ Καθίσματος τῆς Παναγίας, σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ μοναχοῦ Κυρίλλου: ... ἡ μακαρία Ἰκελία ... δεξαμένη Θεοδόσιον καὶ ψάλτην εὐφρέστατον αὐτὸν εὐροῦσα ἐγκαταλέγει τῷ τάγματι τῶν αὐτόθι ὑπ' αὐτὴν σπουδαίων ... (τῆς τοῦ Καθίσματος ἐκκλησίας).

6. Ὁ.π., 80-81, εἰκ. 19. Ἡ περιγραφή στὴν παροῦσα ἐργασία, καθὼς καὶ τὸ ἐρμηνευτικὸ σχέδιο ποῦ ἀκολουθεῖ βασίζονται στὴ δημοσιευμένη αὐτὴ φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς, τὰ χρώματα τῆς ὁποίας δὲν εἶμαι βέβαιος ἐὰν ἀποδίδονται σωστά στὸ ἀντίστοιχο δελτίο τοῦ *EKBM*. Στὴν περιγραφή τῶν χρωμάτων βασίζομαι, ὡς ἓνα βαθμὸ, στὴν παράγραφο τῆς σ. 83 (τοῦ παρεμβαλλόμενου κειμένου τῶν R. Avner καὶ I. Giakoumaki), ὅπου οἱ καστανέρυθρες ψηφίδες χαρακτηρίζονται κόκκινες (ἐνδεχομένως καὶ νὰ εἶναι) καὶ οἱ ὑπόλευκες ὡς κίτρινες. Ἐπισημαίνεται ὅτι οἱ τετράγωνες παραστάδες (pilasters),

ἐπιφάνεια τοῦ κύκλου δὲν σώζεται ὁλόκληρη παρὰ μόνο τὸ πάνω μέρος της, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ σὲ λιγότερο ἀπὸ τὸ ἓνα τρίτο τοῦ συνόλου της. Τὸ βάθος καλύπτεται ἀπὸ λευκὲς καὶ ὑπόλευκες ψηφίδες, ὅπως καὶ τοῦ ὑπόλοιπου ψηφιδωτοῦ δαπέδου, καὶ χωρίζεται μὲ καστανέρυθρους ὁδηγούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους σώζονται μόνον οἱ δύο πρῶτοι. Τὰ γράμματα εἶναι ἰσοῦσῃ καὶ σχηματίζονται μὲ μαῦρες ψηφίδες, χωρὶς νὰ ἐφάπτονται στοὺς ὁδηγούς. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἀναπτυσσόταν σὲ ἑπτὰ σειρές⁷, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ πρώτη σώζεται ὁλόκληρη, ἀπὸ τῆ δευτέρῃ λείπει τὸ πρῶτο γράμμα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν τρίτῃ διατηρεῖται ἀποσπασματικὰ τὸ ἐνδιάμεσο τμήμα τῆς ἀριστερῆς πλευρᾶς.

Ἡ πρώτη σειρά περιέχει καλλιτεχνικὸ συμπλήμμα στὸ κέντρο, γραμμμένο μὲ μαῦρες ψηφίδες. Φέρει μικρὸ ἰσοσκελετῆ σταυρὸ στὴν κορυφὴ καὶ δύο σχηματοποιημένα κλαδιὰ δέντρων στὶς ἄκρες, ὅλα καστανέρυθρου χρώματος. Ἡ δευτέρῃ σειρά περιέχει τὴν ἔκφραση [Π]PONOIA K(ai) ΣΠΟΥΔΗ, προφανῶς σὲ δοτικὴ πτώση. Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη ἀποσπασματικὴν σειρά ἀντλεῖται μὲ ἀσφάλεια τὸ ὄνομα κάποιου [ΙΩ]ANNOY, ἔπονται δύο μισοκατεστραμμένα γράμματα, Ε καὶ Ν (ἢ Μ), καὶ ἀκολουθεῖ χάσμα πέντε γραμμάτων. Στὸ τέλος τῆς ἴδιας σειρᾶς διακρίνεται τὸ πάνω τμήμα ἐνὸς καμπύλου γραμματος, Ε ἢ Σ, δεδομένου ὅτι τὸ δεξιὸν τμήμα του εἶναι ἀνοικτό.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν ἀνάγνωση τοῦ συμπληήματος, οἱ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀνασκαφικοῦ προγράμματος δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ τους. Ὁ Γ. Λάββας προτείνει τὴ μεταγραφή: (OY)B(οῆθει) -A- K(ύριε)⁸, ἐνῶ ἡ R. Avner καὶ ἡ συνεργάτιδά της ἀνασκαφῆς Ε. Γιακουμάκη θεωροῦν ὅτι πρόκειται γιὰ μονόγραμμα⁹, ἀλλὰ δὲν προτείνουν οὔτε καὶ ἐπιχειροῦν ἀνάλυσή του.

γιὰ τὶς ὁποῖες γίνεται λόγος στὴν ἴδια παράγραφο, δὲν βρίσκονται στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ χώρου μὲ τὴν ἐπιγραφή, ὅπως λέγεται, ἀλλὰ προεξέχουν ἀπὸ τὸ νότιο τοῖχο του.

7. Ἀνάλογης σύνθεσης ἐπιγραφή μὲ κείμενο ἑπτὰ σειρῶν ἐντὸς κύκλου ἀποκαλύφθηκε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια σὲ παρόμοιο ψηφιδωτὸ δάπεδο λουτροῦ στὰ Ἱεροσόλυμα. Βλ. Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά, «Οἱ δωρητὲς στὶς ἑλληνικὲς ἀφιερωματικὲς ἐπιγραφὲς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους στὴν ὀψιμη ἀρχαιότητα», στὸ: Ἀρμός (τιμητικὸς τόμος στὸν καθηγητὴ Ν. Κ. Μουτσόπουλο) Α΄ Θεσσαλονίκη 1990, σ. 236, 238, εἰκ. 13 (ἀπὸ Crowfoot, PEFQSt 1929, pl. IV).

8. Ὁ.π., 80-81, ὅπου γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς δίνεται ἡ ἀκόλουθη μεταγραφή.

- i) (OY) B(οῆθει) -A- K(ύριε)
- ii) (Π)PONOIA K(ai) ΣΠΟΥΔΗ ...
- iii) (ΙΩΑ)NNOY EN...

9. Ὁ.π., 83-84.

Ἄσυμφωνία διαπιστώνεται ἀνάμεσα στοὺς ἀνασκαφεῖς καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς χρονολόγησής τῆς ἐπιγραφῆς. Ὁ Γ. Λάββας τὴν τοποθετεῖ στὰ τέλη τοῦ 5ου ἢ νωρὶς στὸν 6ο αἰῶνα, ἐνῶ οἱ ἀνασκαφεῖς προτείνουν τὸν 5ο αἰῶνα καὶ κλείνουν πρὸς τὰ τέλη του. Ἐκεῖ πού συμφωνοῦν μεταξύ τους εἶναι ὅτι τὸ συγκεκριμένο δάπεδο τῶν προσκτισμάτων μὲ τὴν ἐν λόγω ἐπιγραφὴ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη, τουλάχιστον 50 μὲ 70 χρόνια, καὶ ὅτι τὸ ὀκτάγωνο κτίστηκε στὰ χρόνια τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰουβενάλιου (422-458). Διαπιστώνεται μάλιστα μιὰ διάθεση πρῶτης χρονολόγησής τοῦ ὀκταγώνου μέσα στὰ εἴκοσι χρόνια πού μεσολαβοῦν ἀνάμεσα στὴν Γ΄ Οἰκουμένη Σύνοδο τῆς Ἐφέσου καὶ τὴν Δ΄ τῆς Χαλκηδόνος (431-451). Στὴν τελευταία καὶ ἐκτενέστερη παρουσίαση τοῦ μνημείου συσχετίζονται τὸ ὀκτάγωνο, χρονολογικά, μὲ τὴ βασιλικὴ τῆς Santa Maria Maggiore τῆς Ρώμης (432-440)¹⁰. Σὲ διαφορετικὴ ὁμως θέση τῆς ἴδιας δημοσίευσής ἐπιλέγονται τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα¹¹.

Ἡ ἀποψη τῆς R. Avner περὶ ὑπαρξῆς μονογράμματος στὴν ἐπιγραφὴ, εἶναι πολὺ πειστικὴ καὶ δὲν μένει παρὰ νὰ ἐπιχειρηθεῖ ἡ ἀποκρυπτογράφησή του. Οἱ χαρακτῆρες του εἶναι ξεκάθαροι καὶ διαβάζονται εὐκόλα. Ἀντιστοιχοῦν στὰ γράμματα I, O, Y, B, A, P, X, Σ, K ὅπου τὸ *γιῶτα* ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν προεξέχουσα ὀρθία κεραία τοῦ *βῆτα*, τὸ *δμικρον* καὶ τὸ *ἕψιλον* συναπαρτίζονται τὸν δίφθογγο *ου*, τὸ *ρῶ* ἀποδίδεται μὲ τὴν ἀνοικτὴ μορφή του στὸ δεξιὸ πάνω πέρασ τοῦ γράμματος *χι*, ἐνῶ τὸ *σῖγμα* καὶ τὸ *κάπα* συνενώνονται μὲ πετυχημένο τρόπο, χρησιμοποιώντας γιὰ τὸ πρῶτο τῶν δύο γραμμάτων τὴν ἀρχαικότερη γωνιώδη μορφή του. Ἔτσι, ἡ εὐθύγραμμη ράχη τοῦ γράμματος *σῖγμα* ἀποτελεῖ ταυτόχρονα τὴν κάθετη κεραία τοῦ γράμματος *κάπα*.

Ἀκολουθώντας λοιπὸν τὴ δεδομένη σειρά τῶν χαρακτῆρων προτείνω τὴν ἀνάγνωση *IOYB(ενάλιος) APX(ιεπί)ΣΚ(οπος)*, γιὰ τὸ συγκεκριμένο μονόγραμμα, σὲ ὀνομαστικὴ πτώση, καὶ γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς τὴν παρακάτω προκαταρκτικὴ μεταγραφή¹².

10. Ὁ.π., 70. Ἡ βασιλικὴ τῆς Santa Maria Maggiore στὴ Ρώμη θεωρεῖται ὡς ὁ ἀρχαιότερος ἀφιερωμένος στὴ Θεοτόκο ναός. Βλ. R. Krautheimer, *Παλαιοχριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονικὴ* (μτφρ. Φ. Μαλλούχου-Τουφάνου), Ἀθήνα 1991, 161.

11. Lavas, «Kathisma», 68.

12. Ἡ φιλολογικὴ μεταγραφή δίνεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τῆς παρούσης μελέτης. Ἡ τελευταία σειρά ἐνδέχεται νὰ μὴν περιεῖχε κείμενο, ἀλλὰ νὰ ἔφερε ἓνα συμμετρικὸ διακοσμητικὸ θέμα, ὅπως συμβαίνει σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ καλλιτεχνικῶν ἀξιώσεων ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια. Βλ. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακᾶ, ὀ.π. (σημ. 7), 232, εἰκ. 7 (ἀπὸ Balty, L' ἐνέκου Paul, fig. 4).

+

ΙΟΥΒ(ενάλιος) ΑΡΧ(ιεπί)ΣΚ(οπος)

[Π]ΡΟΝΟΙΑ Κ(αί) ΣΠΟΥΔΗ

[ΙΩ]ΑΝΝΟΥ ΕΝ[.....]Σ

4 [-----ca 14-16-----]

[-----ca 13-15-----]

[-----ca 11-13-----]

[-----?-----]

Ὁ μνημονευόμενος Ἰουβενάλιος εἶναι ὁ πρῶτος κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ «πατριάρχης» Ἱεροσολύμων¹³, ὁ ὁποῖος ἱεράρχησε στὴν σιωνίτιδα Ἐκκλησία ὡς ἀπλὸς ἐπίσκοπος, ἀπὸ τὸ 422 ἕως τὸ 451, καὶ στὴ συνέχεια ὡς ἀρχιεπίσκοπος μέχρι τὸ 458. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, τὰ δύο πρῶτα χρόνια τῆς «πατριαρχίας» του¹⁴ παρέμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἕξαιτίας τῆς βίαιης ἀποπομπῆς του ἀπὸ τὸν Αἰγύπτιο μοναχὸ Θεοδοσίο, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη μονοφυσίτης ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων¹⁵. Τὸ 453 μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα Μαρκιανοῦ, ἀπομακρύνθηκε ὁ μονοφυσίτης Θεοδοσίος καὶ ἐπανῆλθε στὴ θέση του ὁ ὀρθόδοξος Ἰουβενάλιος, ὡς ἐνεργὸς πλέον ἀρχιεπίσκοπος Ἱεροσολύμων, πέμπτος στὴν τάξη, τίτλος ποῦ δόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν ἴδιο κατὰ τὴ διάρκειά τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μὲ συνοδικὴ πράξη ποῦ ἔγινε στὶς 26 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 451.

Τὸ συγκεκριμένο μονόγραμμα τοῦ Ἰουβενάλιου μαρτυρεῖ τὴν τελευταία περίοδο τῆς ἱεραρχίας του, κατὰ τὴν ὁποία ἀνυψώθηκε σὲ ἀρχιεπίσκοπο (451-458)¹⁶, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὑπερέβαινε στὴν πράξη τὶς ἐκκλησιαστικὲς του

13. F. Kattenbusch, «Juvenal, erster Patriarch von Jerusalem», *RE*³ 9, 659-662.

14. Ἡ λέξη *πατριάρχης* καὶ τὰ παράγωγά της τίθενται ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἐπειδὴ ὁ κορυφαῖος αὐτὸς ἐκκλησιαστικὸς τίτλος δὲν εἶχε ἀκόμη χρησιμοποιηθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ἰουβενάλιου. Ὁ συγκεκριμένος τίτλος θεωρεῖται ὅτι ἀποδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἀκάκιο, πρὸς τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰ.

15. Βλ. C. De Boor, *Theophanis Chronografia I*, Hildesheim-New York 1980, 107.6-27, ὅπου περιγράφονται τὰ σχετικὰ γεγονότα.

16. Ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἐκκλησιαστικὸ τίτλο τοῦ ἀρχιεπισκόπου βλ. τὸ κατατοπιστικὸ καὶ ιδιαίτερα ἐκτενὲς λήμμα τοῦ Γ. Κονιδάρη στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* τ. 3, στ. 318-333, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὴ μετονομασία τῶν κορυφαίων ἀρχιεπισκόπων σὲ πατριάρχες. Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου συνοδεύει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰουβενάλιου καὶ στὸν Βίο τοῦ Ἀγίου Θεοδοσίου (D. Baldi, *Enchiridion*

ἀρμοδιότητες, πρὶν ἀκόμα τοῦ δοθεῖ τὸ ἱεραρχικὸ ἀξίωμα τοῦ πέμπτου στῆν τάξει ἀρχιεπισκόπου¹⁷. Ἐπομένως, ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή δίνει ἓνα ἐνδεικτικὸ *terminus ante quem* (458) γιὰ τὴν ψηφοθέτηση τοῦ συγκεκριμένου δαπέδου καί, κατ' ἐπέκταση, γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐνότητος τῶν δυτικῶν προσκτισμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀπέχουν κατὰ πολὺ ἀπὸ τὴν ἀνέγερση τοῦ ὀκταγώνου παρὰ μόνο τόσο, ὅσο ἀπαιτεῖ ἡ σταδιακὴ ἀνοικοδόμησις ἑνὸς ἔργου αὐτῆς τῆς κλίμακας. Εἶναι προφανὲς ὅτι, ὅπως συμβαίνει σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, θὰ εἶχε δοθεῖ κάποια προτεραιότητα στὸν κατ' ἔξοχὴν ἱερὸ χῶρο τοῦ ὀκταγώνου, ὁ ὁποῖος, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὑποθέταμε ὅτι δὲν σχετίζεται μὲ τὸ «Κάθισμα» τῆς Παναγίας, ἀποτελεῖ ἓνα ἀναμφίβολο ἔργο τοῦ Ἰουβενάλιου¹⁸. Ἔτσι λοιπὸν ἡ ἐπιγραφή μὲ τὸ μονόγραμμα ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει μὲ τὴ σειρά της τὴν ταύτιση ποὺ ἔχουν προτείνει οἱ ἀνασκαφεῖς μὲ βάση τις ἐκκλησιαστικὲς πηγές, ἀνατρέπονται ὁμως οἱ ἐκτιμήσεις τους ἀναφορικὰ μὲ τις οἰκοδομικὲς φάσεις τοῦ ὅλου συγκροτήματος¹⁹.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, στὰ χρόνια τοῦ Ἰουβενάλιου ἐγκαινιάστηκε ἡ Λαύρα τοῦ Μεγάλου Εὐθυμίου (429), καθὼς καὶ ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (438/439), κοντὰ στὴν Ἱερουσαλήμ²⁰. Τὸ δεῦτερο ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα ἔγινε

Locorum Sanctorum, Ἱερουσαλήμ 1982, 93-94). Ἐπειδὴ ὁμως πρόκειται γιὰ πολὺ μεταγενέστερη ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πηγή, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἄμεση μαρτυρία γιὰ τὸ συσχετισμὸ της μὲ τὸ ἀκριβὲς χρονικὸ πλαίσιο ἀνίδρυσης τοῦ Καθίσματος τῆς Παναγίας.

17. Γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Ἰουβενάλιο καὶ τὸ ἔργο του βλ. τὸ συνοπτικὸ, ἀλλὰ περιεκτικὸ λῆμμα τοῦ Ἰ. Κωνσταντινίδη στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 6, στ. 918-920, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ κάποιες ὑπερβάσεις δικαιωμάτων του πρὶν ἀκόμη τοῦ δοθεῖ ἐπίσημα ὁ τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τὸν ὁποῖο διεκδικοῦσε ἐπίμονα, ὅπως καὶ οἱ προκατόχοι του. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα βλ. Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Ἀθήνα 1978⁴, 284.

18. Γιὰ τὸ «Κάθισμα» τῆς Παναγίας εἶχε προταθεῖ παλαιότερα ἄλλο μνημεῖο, μιὰ βασιλικὴ στὴ θέση Ramat Rahel· βλ. P. Testini, «The "Kathisma" Church and Monastery», στί: Y. Aharoni, *Excavations at Ramat Rahel, Seasons 1959 and 1960*, Ρώμη 1962, 73 κέ., ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς μὲ τὸ θέμα γραμματειακὲς πηγές.

19. Ἡ ὑπαρξὴ μεταγενέστερης οἰκοδομικῆς φάσης στὸ περίκεντρο κτήριο τοῦ συγκροτήματος ἔχει πιστοποιηθεῖ ἀνασκαφικὰ ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν δύο ἐπάλληλων δαπέδων του (Lavas, «Kathisma», 73, εἰκ. 9). Δὲν συμβαίνει ὁμως τὸ ἴδιο μὲ τὸ ψηφιδωτὸ δάπεδο ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή, τὸ ὁποῖο θὰ πρέπει νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν πρώτη ψηφιδωτῆ ἐπίστρωση τοῦ περίκεντρου ναοῦ.

20. Χ. Παπαδόπουλος, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων*, Ἀθήνα 1970², 176 καὶ 181, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἀναμφίβολα μὲ τὴν οἰκονομικὴ ὑποστήριξη τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς, ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα προσκυνήματα τῶν Ἁγίων Τόπων²¹. Τὸ συγκρότημα τοῦ ὀκταγώνου θὰ μπορούσε νὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν παρουσία τῆς πρώην αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας στὴν Ἱερουσαλήμ, συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β΄, ἡ ὁποία διέμεινε ἐκεῖ ἐξορισμένη ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 444, ὅπου καὶ πέθανε (+460)²². Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ συσχετισθεῖ καὶ μὲ τὴ στρατιωτικὴ παρέμβαση τοῦ αὐτοκράτορα Μαρκιανοῦ, τοῦ ἔτους 453, μιὰ δυναμικὴ ἐνέργεια ποὺ στόχευε στὴν ἀπομάκρυνση τῶν μονοφυσιτῶν καὶ στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ὀρθόδοξου Ἰουβεναλίου στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων.

Τὸ συμπλήρωμα τῆς ἐπιγραφῆς ἀποδίδεται μὲ ἰδιαίτερα καλλιτεχνικὸ τρόπο καὶ παραπέμπει σὲ μονόγραμμα σφραγίδας. Ἡ θέση του, ἀνάμεσα στὸν πρῶτο ὀδηγὸ καὶ στὸ ὑπερκείμενο καμπύλο τμήμα, ὑποχρέωσε τὸν καλλιτέχνη νὰ προβεῖ σὲ μιὰ σύνθεση μὲ τὸ κεντρικὸ τμήμα ἀρκετὰ πεπλατυσμένο, ἔτσι ὥστε τὸ μονόγραμμα νὰ ἔχει τὶς ἀπαιτούμενες ἐπιμήκεις ἀναλογίες. Ἐὰν λοιπὸν φανταστοῦμε τὸ γράμμα *χι* στὴ συνήθη ἰσοσκελῆ μορφή του, μὲ ἓνα μεγαλύτερο *ἄλφα* στὸ κάτω τμήμα του, καθὼς καὶ ἓναν ἀντίστοιχο μεγέθους σταυρὸ σὲ ψηλότερη θέση, τότε προκύπτει τὸ ἴδιο μονόγραμμα μὲ ἀναλογίες ταιριαστὲς γιὰ τὴν ἐγγραφή τους ἐντὸς κύκλου. Εἶναι πολὺ πιθανόν, μιὰ τέτοια σφραγίδα νὰ κατασκευάστηκε στὴν Κωνσταντινούπολη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκεῖ παραμονῆς τοῦ Ἰουβεναλίου, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίσημη ἀναγόρευσίν του σὲ ἀρχιεπίσκοπο, καὶ νὰ ἀποτελέσει τὸ πρότυπο κατὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ μονογράμματος στὴν ἐπιγραφή.

Στὴ δευτέρη καὶ τρίτη σειρὰ τῆς ἐπιγραφῆς γίνεται λόγος γιὰ τὸ πρόσωπο ποὺ ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴ, τουλάχιστον, τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου. Ἡ φόρμουλα *προνοία καὶ σπουδῆ* σὲ δοτικὴ πτώση ἢ καὶ σὲ γενικὴ ἀπαντᾶ σὲ ἐπι-

21. Krautheimer, *δ.π.* (σημ. 10), 196-198. Σύμφωνα μὲ τὸ συγγραφέα, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῶν Ἱεροσολύμων, στὸν τύπο τῆς βασιλικῆς, ἀποτελεῖ ἔργο τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας καὶ χρονολογεῖται ἀνάμεσα στὸ 437 καὶ τὸ 460. Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη σημείωση.

22. Παπαδόπουλος, *δ.π.* (σημ. 20), 182 καὶ 195, ὅπου ὁ θάνατος τῆς Εὐδοκίας τοποθετεῖται στὸ ἔτος 460, μὲ βάση τὸν Βίο τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ἐνῶ στὴ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη (C. De Boor, 190.14) καταγράφεται στὰ γεγονότα τοῦ πέμπτου ἔτους τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ. Ὡστόσο, τὸ ἔτος 460 ἔχει γίνει γενικῶς ἀποδεκτό. Στὴν παραπάνω μονογραφία τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου ἀναφέρεται ὡς τόπος ταφῆς τῆς αὐτοκράτειρας Εὐδοκίας ἓνας δεύτερος ναὸς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάστηκε τὴν 26ῃ Ἰουνίου 460, χωρὶς νὰ παρατίθενται οἱ πηγές του (σελ. 194).

γραφές ανατολικῶν ἐπαρχιῶν ἤδη ἀπὸ τοὺς ὕστερους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους²³ καὶ δηλώνει κυρίως τὸν ὑπεύθυνο τοῦ ἔργου. Τὰ δύο γράμματα *ἐπιλον* (E) καὶ *νῦ* (N)²⁴, ποὺ ἔπονται μετὰ τὴ γενικὴ τοῦ ὀνόματος Ἰωάννου δὲν παρέχουν ἀσφάλεια γιὰ τὴν ἀπόδοσή τους σὲ συγκεκριμένη λέξη. Θὰ μπορούσαν νὰ συναποτελοῦν τὴν πρόθεση *ἐν* καὶ νὰ ἀκολουθεῖ κάποια ἔκφραση, ὅπως π.χ. *ἐν Χριστῶ*, ἢ κάποιος χρονικὸς προσδιορισμὸς τοῦ τύπου *ἐν ἔτει...*, *ἐν χρόνοις ...*, *ἐν μηνί ...* κ.ἄ.²⁵, ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ἡ R. Avner²⁶. Θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τοῦ ρήματος, δηλωτικῆς τῆς πράξης, ὅπως π.χ. *ἐνίδρυνται*, *ἐνοικωδομήθη*, *ἐνεκαινίσθη* (ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ *ἀνεκαινίσθη*) κ.ἄ. Ὅλα αὐτὰ, καὶ πολλὰ ἄλλα εἶναι πιθανά, ἀφοῦ λείπουν τὰ ὑπόλοιπα συμφοραζόμενα. Ἀνάμεσα σὲ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ γίνονταν λόγος γιὰ τὸ εἶδος τοῦ ἔργου, τὸν χρόνο κατασκευῆς καί, ἐνδεχομένως, νὰ ὑπῆρχαν περισσότερα τοῦ ἐνὸς ὀνόματα.

Φυσικά, ὄχι μόνον δὲν ἀποκλείεται, ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀναμενόμενο, μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη νὰ ἀναγραφόταν ἓνα οὐσιαστικὸ μὲ τὸ ὁποῖο θὰ δηλωνόταν ἡ ιδιότητά του. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ ταίριαζε ἡ λέξη *ἐγκλειστος*, ἀλλὰ μὲ τὸν γραμματικὸν τύπον *ἐγκλειστος*, -ου, ἢ καὶ τὸν ἀνορθόγραφο *ἐνκληστος*, -ου, ὅπως ἀπαντᾷ σὲ σύγχρονη ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Σκυθόπολη τῆς ἴδιας περιοχῆς²⁷. Ὡστόσο, τὰ εἰκαστικά δεδομένα τῆς ἐπιγραφῆς ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ὅπως θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια.

23. Βλ. σχετικὰ παραδείγματα στό: Y. Meimaris, *Chronological Systems in Roman-Byzantine Palestine and Arabia. The Evidence of the dated Greek Inscriptions*, ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ 2, Ἀθήνα 1992, 59 ἀρ. 8, 116 ἀρ. 93, 117 ἀρ. 94, 174 ἀρ. 47, 175 ἀρ. 49, 50, 52, 180 ἀρ. 71, 184 ἀρ. 87, 188 ἀρ. 99, 189 ἀρ. 104, 193 ἀρ. 117 καὶ 118 κ.ἄ. Στὶς περισσότερες περιπτώσεις ἀναγράφεται μόνον ἡ μία ἀπὸ τὶς δύο λέξεις ἢ καὶ μὲ ἄλλη παρεμφερῆ, ὅπως στὴ σ. 263 ἀρ. 387. Βλ. εἰδικότερα τὴν ἐπιγραφή στὴ σ. 178 ἀρ. 64, ὅπου ἀναφέρονται ξεχωριστὰ οἱ *προνοηταὶ* καὶ ὁ *οἰκοδόμος* ἐνὸς ἔργου. Παρομοίως στὴ σ. 182 ἀρ. 80. Γιὰ τὴ χρήση τῆς λέξης *σπουδῆ* βλ. G. Dargon-D. Feissel, *Inscriptions de Cilicie*, Παρίσι 1987, 166.

24. Γιὰ τὴν παρουσία τοῦ *νῦ* δὲν μπορούμε νὰ εἰμαστε ἀπολύτως βέβαιοι, ἐπειδὴ σώζεται μόνον τὸ πάνω ἀριστερὸ τμήμα τοῦ γράμματος. Ἡ σκούρα κάθετη γραμμὴ, ποὺ διακρίνεται σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὸς τὰ δεξιὰ, ἀνήκει στό ὑπόστρωμα ἀποκολλημένων ψηφίδων. Θὰ μπορούσε, ἐπομένως, ἀντὶ τοῦ γράμματος *νῦ* νὰ προταθεῖ τὸ *μῦ*, μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ παρουσίαζε μιὰ ἐξαιρετικὰ πεπλατυσμένη μορφή.

25. Βλ. ἐνδεικτικὰ Meimaris, ὁ.π. (σημ. 23), 69 ἀρ. 2, 70 ἀρ. 7, 87 (29), 107 ἀρ. 71, 108 ἀρ. 75, 113 (88), 116 (93), 131 (131) κ.ἄ.

26. Lavas, «Kathisma», 84.

27. Meimaris, ὁ.π. (σημ. 23), 86 ἀρ. 19.

Ἐπισημαίνεται ὅτι στήν ἴδια σειρᾶ μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννη διασώθηκε μεγάλο τμήμα ἀπὸ τὸ λευκὸ βάθος ποῦ μεσολαβοῦσε ἀνάμεσα στὰ πάνω ὄρια τῶν γραμμάτων καὶ τὸν ὑπερκείμενο ὁδηγό. Τὰ γεμίσματα αὐτά, τόσο στήν ἴδια σειρᾶ ὅσο καὶ στήν προηγούμενη, ἀποτελοῦνται ἀπὸ δύο ἕως τέσσερις σειρὲς ψηφίδων, ἀπὸ τίς ὅποτες οἱ πλησιέστερες πρὸς τοὺς ὁδηγούς εἶναι εὐθύγραμμες, ἐνῶ οἱ πλησιέστερες πρὸς τὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὸ δεδομένο σχῆμα τῶν γραμμάτων.

Καθώς, λοιπόν, μετὰ τὰ γράμματα Ε καὶ Ν, τὸ γέμισμα παρουσιάζει διπλὸ κυματισμὸ μποροῦμε νὰ ποῦμε μετὰ βεβαιότητα ὅτι ἀκολουθοῦσαν δύο στοιχεῖα μετὰ καμπύλες τίς πάνω ἀπολήξεις τους, ὅπως τὰ γράμματα Ε, Θ, Ο, Σ, καθὼς καὶ τὸ Ρ, ποῦ στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφή ἀποδίδεται μετὰ ἕναν κανονικὸ κύκλο στὸ πάνω μέρος του. Ἀπὸ τὰ πέντε αὐτὰ γράμματα μποροῦν νὰ ἀποκλειστοῦν τὸ Ο καὶ τὸ Ρ, ἐπειδὴ οἱ πάνω καμπύλες ἀπολήξεις τους εἶναι πολὺ κλειστὲς καὶ δὲν συμβιβάζονται μετὰ τίς δύο ἀνοικτὲς ὑποδοχὲς τοῦ λευκοῦ βάθους²⁸. Ἔτσι, δὲν ἀπομένουν παρὰ μόνον τὰ γράμματα Ε, Θ καὶ Σ, ἀπὸ τὰ ὅποια, ἐάν συνδυασθοῦν ἀνά δύο, προκύπτει ἕνας ἐλάχιστος ἀριθμὸς πιθανῶν λέξεων²⁹. Ἀνάμεσα σ' αὐτὲς, ὡς πιὸ ταιριαστὴ μετὰ τὰ ὑπολείμματα τοῦ βάθους καὶ τὸ διαθέσιμο μῆκος τοῦ χάσματος, θὰ ἐπέλεγα τὴ μετοχὴ ἐνθέντος καὶ θὰ πρότεινα, γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἐπιγραφῆς, τὴν παρακάτω μεταγραφή:

28. Τὸ πάνω τμήμα τοῦ *ὄμικρον* σὲ ὄλες τίς ἄλλες θέσεις τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς παρουσιάζει ἐλαφρῶς ὀξεῖα ἀπόληξη ἢ ὅποια ἀκολουθεῖται μετὰ ὅμοιο τρόπο καὶ ἀπὸ τίς λευκὲς ψηφίδες ποῦ τὸ περιβάλλουν. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ στοιχεῖο δὲν ὑπάρχει στὸ σωζόμενο λευκὸ βάθος ποῦ ἔπεται ἀμέσως μετὰ τὰ γράμματα Ε καὶ Ν. Ὁ συγκεκριμένος χαρακτήρας τοῦ *ὄμικρον* προοιωνίζει τὴ σταγονόσχημη μορφή του, ἢ ὅποια θὰ ἐξελιχθεῖ μετὰ ἐμφατικὸ τρόπο μετὰ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνα καὶ θὰ γενικευθεῖ στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

29. Ἐπισημαίνεται, ἀκόμη μιὰ φορὰ, ὅτι στὸ τέλος τῆς τρίτης σειρᾶς ἔχει διασωθεῖ τὸ πάνω τμήμα ἐνὸς καμπύλου γράμματος, κάπως συμπιεσμένου, ὅπως συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν ἀπόληξη τῆς προηγούμενης σειρᾶς, ὅπου ὑπάρχει ἕνα Η μετὰ χαμηλότερη τὴ δεξιὰ κεραία του. Στὸ κενὸ ποῦ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στὸ κολοβὸ Ν καὶ τὸ τελευταῖο γράμμα τῆς τρίτης σειρᾶς ὑπολογίζεται ὅτι χωροῦσαν πέντε γράμματα. Ἐπομένως, οἱ πιθανότητες γιὰ τὴν παρουσία ἄλλης λέξης ἀπὸ τὴν προτεινόμενη περιορίζονται πολὺ περισσότερο, ἀκόμη καὶ ἂν θέλαμε στὴ θέση τοῦ Ν νὰ θέσουμε Μ ἢ νὰ διαβάσουμε τὰ γράμματα ΕΝ ὡς πρόθεση. Τὸ συμπιεσμένο γράμμα τῆς τρίτης σειρᾶς ἀποτελεῖ ἰσχυρὴ ἔνδειξη, ὅτι ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο τῆς ἀναζητούμενης λέξης. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ καλλιτέχνης αὐτοῦ τοῦ ἔργου διέθετε πολλὰς δεξιότητες καὶ ἴσως δὲν ἐπιθυμοῦσε τὸν χωρισμὸ τῶν λέξεων, ὅπως συμβαίνει σὲ ἐπιγραφὰς ἀυξημένων ἀπαιτήσεων.

+

Ἰουβ(ενάλιος) Ἄρχ(ιεπί)σκ(οπος).

[Π]ρονοία κ(αι) σπουδῆ

[Ἰω]άννου, ἐν[θέντο]ς

4 [-----ca 14-16-----]

[-----ca 13-15-----]

[-----ca 11-13-----]

[-----?-----]

Ἡ μεταγραφή τοῦ μονογράμματος δίνεται συμβατικά σὲ ὀνομαστική πτώση, ἐπειδὴ δὲν γνωρίζουμε τὴν πρόθεση τοῦ συντάκτη τῆς ἐπιγραφῆς. Ἐὰν πρόκειται γιὰ ἔμμεση δήλωση τοῦ χρόνου κατασκευῆς τοῦ ἔργου, ὅπως συμβαίνει κατὰ κανόνα σὲ ψηφιδωτὲς ἐπιγραφῆς μὲ ἀναλυτικὰ κείμενα, τότε ὀφείλουμε νὰ τὸ ἀποδώσουμε μὲ τὴ συνήθη φόρμουλα + (Ἐπί) Ἰουβ(εναλίου), Ἄρχ(ιεπι)σκ(όπου) [Π]ρονοία κ(αι) ... Καθὼς ὁμως πρόκειται γιὰ μονόγραμμα μὲ χαρακτηριστικὰ σφραγίδας, ἐνδέχεται νὰ ὑποκρύπτεται μία δήλωση τιμητικῆς προσφορᾶς τοῦ χορηγοῦ πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰουβενάλιου, ὅποτε θὰ ταίριαζε μία ἔκφραση σὲ δοτική χαριστική τοῦ τύπου + Ἰουβ(εναλίω) Ἄρχ(ιεπι)σκ(όφω) [Π]ρονοία κ(αι) ... Ἐπίσης, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἰουβενάλιος ζήτησε τὴν ἀναγραφή τοῦ μονογράμματός του στὴν ἐπιγραφή, δηλώνοντας, ἔτσι, μὲ ἐπίσημο καὶ λιτὸ τρόπο τὴν πατρότητα τοῦ ἔργου.

Μὲ τὴ μετοχή ἐν[θέντο]ς, πού προτείνεται γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς δεύτερης σειρᾶς, θὰ μπορούσε νὰ δηλώνεται ἔμμεσα ἡ ιδιότητα τοῦ Ἰωάννη. Σύμφωνα μὲ τὴν εἰδικὴ σὲ θέματα ψηφιδωτῶν δαπέδων Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά, «τὸ ρῆμα τίθημι πολλαπλὰ συνδέεται μὲ τὴν ὀρολογία τὴ σχετικὴ μὲ τὴν ψήφωση ἀπὸ τὸν 3ο κιόλας προχριστιανικὸ αἰῶνα, ...»³⁰. Ἐὰν λοιπὸν ἡ συμπλήρωση εἶναι ὀρθή, θὰ ἦταν εὐλογο νὰ ταυτίσουμε τὸν ἀναφερόμενο Ἰωάννη τῆς ἐπιγραφῆς μὲ τὸν ψηφοθέτη τοῦ συγκεκριμένου δαπέδου, πού κατὰ πᾶσα πιθανότητα φιλοτέχνησε καὶ τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο ἐπάλληλα ψηφιδωτὰ δάπεδα τοῦ περιέκντρου κτηρίου³¹.

30. Π. Ἀσημακοπούλου-Ἀτζακά, *Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ψηφοθέτη κατὰ τὴν ὀψιμη ἀρχαιότητα (3ος-7ος αἰῶνας)*, Ἀθήνα 1993, 52. Τῆς ἰδίας, *Σύνταγμα τῶν παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων τῆς Ἑλλάδος II, Πελοπόννησος-Στερεὰ Ἑλλάδα*, Θεσσαλονίκη 1987, 31-32, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

31. Lavas, «Kathisma», 73, εἰκ. 9.

Ὅπως και νά ἔχει τὸ θέμα, ἐκεῖνο πού κερδίζουμε ἀπὸ τὴ μοναδικὴ ἐπιγραφή τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος τῶν Ἁγίων Τόπων εἶναι ἡ ταύτιση τοῦ μονογράμματος, τὸ ὁποῖο προσφέρει μιὰ σταθερὴ βάση γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἱστορίας ἐνὸς ἀπὸ τὰ σημαντικότερα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς τῶν Ἱεροσολύμων. Πρόκειται γιὰ ἓνα παλαιοχριστιανικὸ συγκρότημα, τὸ ὁποῖο σχεδιάστηκε, καθὼς φαίνεται, ὡς ἐνιαῖο πρόγραμμα καὶ ὁλοκληρώθηκε γύρω στὸ 455, ἐπὶ ἀρχιεπισκοπίας Ἰουβενάλιου. Θὰ ἦταν εὐλόγο νὰ δεῖ κανεὶς, πίσω ἀπὸ τὸ κορυφαῖο αὐτὸ ἀρχιτεκτονικὸ ἔργο, τὴν παρουσία τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ νὰ τὸ ἐρμηνεύσει ὡς ἐπισφράγισμα μιᾶς θρησκευτικῆς πολιτικῆς στὰ ταραγμένα ἐκεῖνα χρόνια τῆς Δ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἐνδειξὴ παροχῆς πρόσθετου κύρους στὸν ἀναβαθμισμένο, καὶ τυπικὰ πλέον, ἱεραρχικὸ θρόνο τῶν Ἱεροσολύμων καί, κατ' ἐπέκταση, στὸν ὀρθόδοξο ἐκπρόσωπό του.

Ἔτσι, μὲ τὴν ἔννοια πού ὁ Ἰουβενάλιος θεωρεῖται ὁ πρῶτος κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηριστεῖ καὶ τὸ συγκρότημα τοῦ «Καθίσματος τῆς Παναγίας» ὡς τὸ πρῶτο χρονολογικὰ ἔργο ἀπὸ τὴν ἀνύψωση τῆς ἐκεῖ ἐπισκοπῆς σὲ πατριαρχεῖο. Ἕνα ἔργο κορυφαῖο γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, κυρίως ὁμως γιὰ τὴ χριστιανοσύνη. Ἕνα μεγάλο προσκύνημα στὸν δρόμο πρὸς τὴ Βηθλεέμ, ἀφιερωμένο στὴ μητέρα τοῦ Θεοῦ, ἀντάξιο τοῦ ρόλου πού ἐμελλε νὰ παίξει ὁ προκαθήμενος τῶν Ἁγίων Τόπων, ὡς πέμπτος στὴν τάξη πατριάρχης ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ³².

Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης

Γεώργιος Βελένης

32. Σὲ ἀρχετὲς δημοσιεύσεις, κυρίως θεολόγων, τὸ πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων χαρακτηρίζεται τέταρτο, μὲ πρῶτο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δηλαδή, ἐξαιρεῖται τὸ πατριαρχεῖο τῆς Ρώμης, παρόλο ὅτι γίνονται ἀναφορὲς σὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου [Βλ. ἐνδεικτικὰ Στεφανίδης, ὁ.π. (σημ. 17) 284]. Ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τῶν λημμάτων στὴ *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, ὅπου, τὸ πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, σὲ ἄλλα λήμματα μνημονεύεται ὡς τέταρτο καὶ σὲ ἄλλα ὡς πέμπτο γιὰ τὴν ἴδια περίοδο.

*RÉSUMÉ*TÉMOIGNAGE ÉPIGRAPHIQUE
DU PATRIARCHE JUVÉNAL DE JÉRUSALEM

Etude de l'inscription mosaïque réputée du site archéologique se trouvant au bord de la route qui unit Jérusalem à Bethléem où, d'après les fouilleurs, l'on mit au jour l'église du Siège de Marie.

Il s'agit d'une inscription inscrite dans un cercle qui est conservée en état fragmentaire. Selon les calculs, son texte se déployait sur sept lignes dont la deuxième ainsi que la moitié gauche de la troisième ligne avaient été lus. La première ligne est occupée par une complication artistique à propos de laquelle avait été proposée la transcription (OY) Β(οήθει) -Α- Κ(ύριε).

La présente étude propose la lecture Ἰουβ(ενάλιος) Ἄρχ(ιεπί)σκ(οπος) (Juvénal Archevêque). Il s'agit du premier patriarche de Jérusalem, du point de vue chronologique. L'inscription date de la dernière période de son ministère (451-458), période qui marque également le début de la refondation de l'ensemble du complexe.

